

Yerel İhtiyaçlara Koordineli ve Katılımcı Çözüm: İstanbul'daki Kamusal Mekânları Yeniden Ele Almak

Kentlerde kamusal mekânların kamusal niteliğini taşıması ve kentsel, yerel demokrasiye aracılık etmek için geliştirilmiş katılım araçları kullanılarak biçimlenmesi gerekliliği giderek ortaklaşan bir görüş. İstanbul'da hem bu biçimde şekillenecek kamusal nitelikli yerlerin hem de geliştirilecek katılım araçlarının sayısının artması gerektiğini görüyoruz. Bir yerden başlamak gerekiyor.

Elif Durgun¹, Ozan Can Özübal², Serdar Taşkent³

¹Mimar, Kamusal Tasarım Ofisi
²Şehir Plancısı, Kamusal Tasarım Ofisi
³Mimar, Kamusal Tasarım Ofisi

İstanbul'da yaşayanlar olarak ne zaman şehir dışından gelen bir misafirimizle birlikte gezintiye çıksak, tarihi yerlerin ötesinde, çarpık kamusal mekânlara denk geldiğimizde, o meydanı, parkı veya kıyı alanını tariflerken, o çarpıklığın sorumlusunu anarken veya yan bilgilerle mekânı tariflerken buluruz kendimizi: "Bu meydan, bu köprü şu başkan döneminde yapılmıştı." Savaş yaralarını gösteren veteranın anılarını dinlemeye benzer bu gezintiler. Ziyaretçimizi bilgilendirirken aslında farkına vardığımız önemli konu; İstanbul'daki kamusal mekânların çok uzun zamandır belirli bir kişi ile, özellikle de belirli bir siyasi erk ile anılır olmasıdır. Oysa adı üstünde kamusal olan bu mekânlar hakkında söz sahibi olması gerekenlerin, belirli bir zümre değil o kentte yaşayanların tamamı olması gerektiği ortadadır.

Haziran 2019'da yeni yerel yönetim görevi devraldıktan sonra attığı ilk adımlardan bir tanesi kentsel sorunlara duyarlılıkla yerel demokrasinin gelişimini gözeterek politikalar üretmeyi ve bütüncül bir planlama anlayışı ortaya koymayı hedefleyerek kurulan *İstanbul Planlama*

Ajansı (İPA) oldu. İPA bünyesinde kentin kamusal açık alanlarının ve yarım kalmış yatırımların, katılım süreçleri doğrultusunda yeniden tasarlanarak kente geri kazandırılması amacıyla *Kamusal Tasarım Ofisi* (KTO) çalışmalarına başladı.

Bu kapsamda KTO ilk etapta tüm İstanbul genelinde bir ön tarama gerçekleştirdi; yerel yönetimlerle görüştü, Beyaz Masa'ya iletilen tüm hususları değerlendirdi ve önceki yönetimden kalan, hem projelendirme hem de inşaat süreçleri devam eden alanlarını taradı. Bu taramanın sonucunda ortaya çıkan kamusal mekânlar listesi üzerinden; kamu kaynaklarının verimli kullanılması, acil müdahâle bekleyen alanlar, yerel beklentiler ve ihtiyaçlar gibi ana başlıklar etrafında bir öncelik sırasıyla yeniden düzenleyerek harekete geçildi.

Bu nedenle Kamusal Tasarım Ofisi'ni alışılmış süreçlerin aksine, sıradan bir tasarım ofisinden çok daha ilişkisel ve çoklu bir yapı olarak var olduğunu söylemek mümkün. KTO'nun önceliği; konu olan mekânlarda söz hakkı bulunan tüm

paydaşlar arasında kurulması gereken iletişim ağını (İSKİ'den İETT'ye, Raylı Sistemler Daire Başkanlığı'ndan Deprem Zemin Müdürlüğüne, yerel derneklerden meskûn alanlarda yaşayan vatandaşlara kadar) devlet kurumlarında görmeye alışık olmadığımız biçimde yatay bir düzlemde kurmayı başarmak oldu. Bu zamansal kazanım ise, üretilecek projelere altlık olacak ham verilerin, fiziksel ve hukuksal kısıtların süperpoze edilerek ortaya konmasını sağladı ve süperpoze edilmiş sentez veriden hareketle tasarım süreçleri de resmi olarak başlamış oldu.

Bu süreçte kamusal mekânın gerçek sahibi tarafından yeniden düzenlenmesine imkân verecek olan bazı yöntemler (yarışmalar, çalıştaylar, charrette vb.) özellikle de hinterlandı neredeyse tüm İstanbul'u kapsayan mekânlarda ön plana çıktı. İlk etapta İBB'nin çeşitli daire başkanlıkları tarafından KTO'nun bir parçası olan ve İBB'nin açtığı yarışmaların koordinasyonundan sorumlu *Konkur İstanbul* ile birlikte belirlenen bazı kamusal mekânlar yarışmaya açıldı. Bütünüyle Kamu İhâle Kanunu'na tabi olan bu süreç, işin ucuz yapana verilmesine

karşılık, birçok fikrin arasından en nitelikli olanın, alanında uzman bir heyet tarafından seçilmesine imkân tanıyan “tasarım yarışmaları” yöntemini kapsıyor. Konusu gereğince ilgili meslek gruplarına açılan yarışmalara teslim edilen projeleri, çeşitli mecralardan ve farklı meslek gruplarından, yarışma için biraraya gelmiş ilgili jüri heyeti değerlendiriyor. Değerlendirme süreci, katılımcıların kimlikleri gizli tutularak yapılıyor ve süreç sonunda yarışma için teslim edilen projelerin tümü halka açık olarak sergileniyor. Böylece ilgili meslek grupları, öğrenciler, kamu ve çeşitli paydaşlar için mesleki tanışma, dayanışma ve tartışma platformları oluşuyor. Süreç aşamalı olarak değişkenlik gösterse de temelde yarışmaların şartname ve eklerinin herkese açık olması, soru-yanıt süreci, yarışma sonrası projelerin sergilenmesi, jüri raporlarının yayınlanması ve kolokyumlarla ilerliyor. Kamusal mekânlarda uygulamaya geçecek tasarım projelerinin niteliğini artırmak adına, bilinen ihâle yöntemine alternatif olarak, katılımcı, yenilikçi ve şeffaf olan yarışma yöntemi seçildiğinde; sürecin sağladığı serbest rekabet ortamıyla birlikte nitelikli ve kimlik sahibi kamusal mekânlar için birçok öneri ve ihtimali de açmış oluyor.

Konkur İstanbul'un tariflediği kente değer katabilecek, sorunlu ya da potansiyel alanların projelerinin yarışmayla elde edilme sürecinde, katılımcılığı artırmak adına yenilikçi ve katılımcı bir sistem oluşturuldu. Yarışma öncesinde ve yarışma süresince, ilgili aktörlerle (ilgili meslek odaları, STK'lar, çeşitli paydaşlar vb.) ilişkiler kurup, toplantılar ve çalıştaylar düzenleyerek, kamuoyunda mekâna dair algının ve tartışmanın güçlenmesi hedeflenerek, yarışma sonrası seçim sürecinde vatandaş da dâhil olmak üzere farklı paydaşlara rol verilerek çok katmanlı ve paydaşlı bir sistem yaratıldı.

Yarışma öncesi ve yarışma boyunca çeşitli kurumlarla yapılan toplantılar, anketler, röportajlar ve söyleşilerle zenginleşen süreçte, Taksim Kentsel Tasarım Yarışması, Bakırköy Cumhuriyet (Özgürlük) Meydanı Kentsel Tasarım Yarışması ve Salacak Kentsel Tasarım Yarışması için toplam 233 proje teslim alındı ve jüri tarafından her bir yarışma için 3'er eşdeğer ödül belirlendi. Bu alanlar hakkındaki tasarım kararlarının kamuya açık hâle

gelmesi elbette beraberinde bu alanlar hakkındaki tartışmaları ve bazı noktalarda konunun politik cepheler haline dönüşmesini kaçınılmaz kıldı. Ancak tüm bu tartışma ve eleştirilerin de kamu nezdinde bir tasarım konusu oluşturmaya yönelik bir katkı sağladığını söylemek mümkün.

Bunun dışında KTO çalışma alanına giren bir diğer öncelikli mekân ölçüğü de; geçmiş dönemlerden kalan, projelendirme veya inşaat halinde olan meydan-park vb. alanları. Bu alanların tamamı için KTO “*Design Brief*” adı verilen bir tasarım kritiği yayınladı ve kritik, İBB'nin ilgili birimleri ile paylaşıldı. Bu özetler, projelendirme ve inşaat aşamalarında geçmiş dönemde yapılmış hataların tespit edilmesi ve hem kamu kaynaklarının hem de zamanın en az miktarda kullanılarak bu hatalardan nasıl dönüştürüleceğini göstermek amacıyla taşıyor. Sözü edilen tasarım kritikleri bir projeden önerisinden çok, yol gösterici senaryo ve analiz ile tasarım arasında bir noktada yer alan karma bilgilerden oluşuyor.

Tüm bu yöntemlerin yanı sıra KTO, sahip olduğu fiziksel, sosyal nitelik ve niceliklerle kamusal olması beklenen ama bir şekilde atıl vaziyette kalan, farklı kurum ve kuruluşlarca depo vb. işlevlerle verimsiz şekilde kullanılan alanlar hakkında da İstanbul genelinde bir tarama gerçekleştirdi ve tasarım kritikleri ortaya koydu. Bu alanlarda gerçekleştirilecek mekânın yeniden organizasyonu hakkında, sürecin başında gerçekleştirilen sentezler kullanılarak senaryolar hazırlandı. Bu senaryo alternatifleri hem bu alanların projelendirme süreçlerinde, hem de klasik anlamda hazırlanacak olan, her ölçekteki plana altlık oluşturabilecek nitelikte.

İBB bünyesinde gerçekleştirilen projelerde belirlenmiş ve belirlenmekte olan yerel ihtiyaçların kamucu bir anlayış doğrultusunda karşılanmasını öncelikli hedef olarak benimseyen ve KTO'nun çoklu bütününe dâhil olan bir diğer yapı ise *Proje Takip ve Raporlama*. Birimler arası koordineli ve planlı çözümler üretmeyi amaçlayan yapı, bu doğrultuda gerçekleşmesi planlanan dönüşüm kararlarında öncelikli olarak Sosyal Politikalar Merkezi'nin oluşturduğu mekânsal altlık olan İhtiyaç Haritası'nı temel

alıyor. Projelerin yorumlanması ve raporlanması sürecinde nüfusun demografik yapısı, bölgenin donatı yeterliliği, yerel ihtiyaçlar gibi kriterlerle oluşturulan, yatırım ve hizmetlerin seçiminde karar destek mekânizması işlevini gören İhtiyaç Haritası'nın yanı sıra vaatlerle uyumluluk, ilgili diğer birimlerden gelen talepler, mülkiyet durumları, dönüşüm maliyeti ve işlevsellik gibi bir takım belirgin ölçütler de öne çıkıyor. Birimler arası dirsek teması olabildiğince canlı tutulmaya ve mevcut analiz raporları üzerinden ilişiksel bir hareket alanı yaratılmaya çalışırken de, yine yukarıda söz edilen ölçütler doğrultusunda hareket ediliyor. Süreç neticesinde önerilen fonksiyon planlaması proje işletmecisi olan ilgili birimlerle ortak çalışılarak gerçekleştiriliyor. Bu sayede birimler arası örgütlenen koordineli çalışma modeli ile elde edilen kazanımlar, sadece İstanbulluların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkarılan somut projelerle sınırlı kalmıyor. Zira gerekli görülen ve her geçen gün daha olumlu çıktılar alınan bu koordinasyon süreci sonunda, büyük bir mali külfetin de önüne geçiliyor.

SÜREÇ

- Yarışma Fikri
- Yarışma Ön Hazırlık Toplantıları
- Jüri Oluşturulması
(ekol, meslek, cinsiyet vs. çeşitliliği gözetilerek)
- İlgili Meslek Odalarından Jüri İstenmesi
- Çeşitli Paydaşlar ve STK'lar ile Toplantılar
- Jüri Şartname ve Hazırlık Çalışmaları
- Saha Gezisi
- Yarışmanın İlanı
- Yarışmayı Besleyici Çeşitli Etkinlikler
(sempozyum, Kavuşma Durağı vb.)
- Jüri Soru-Yanıt Çalışmaları
- Jüri Değerlendirme Çalışmaları
- Kolokyum



Söz konusu çalışma modeli ile atılığın konusunda hemfikir olunan bir yapı projesi, yine bu model aracılığıyla belirlenmiş yerel ihtiyaçlar doğrultusunda dönüştürülüyor ve İstanbullulara somut sosyal projeler kazandırmakla birlikte aynı zamanda kayda değer bir kamu kaynağı israfının önüne geçiliyor. Atılacağı öngörülen bir yapı projesinin yerinde kazanılarak dönüştürülmesi sürecini bir kreş örneği üzerinden ele alalım. Her yapıda olduğu gibi bir kreş donatısının sıfırdan inşası için de zaman, emek ve kamu kaynaklarının kullanımı söz konusu. Ancak yerel ihtiyaçlar doğrultusunda, alanda gerçekleştirilen bilimsel tespitler ile bir yapı projesinin dönüştürülmesi, böylesi bir sıfırdan zaman, emek ve kamu kaynak kullanımına kıyasla büyük kazanımlar sağlıyor. Tüm uygulamaların ana ekseninde keyfiyetten uzak kamu yararını gözetme ilkesi yer alarak, uzun dönemli mekânsal ve stratejik kararlara uyumlu yeni projeler geliştirilmesi ve 2020-2024 İBB Stratejik Planı'na katkı sunulması sağlanıyor.

Proje Takip ve Raporlama birimi öncülüğünde gerçekleştirilen süreçlerin en önemli çıktılarında birinin birimler arası koordinasyonu güçlendirmek olduğu söylenebilir. Zira bu sayede proje süreçleri hızlanmakla kalmıyor; aynı zamanda kurumsal iç yapılanmayı birbiriyle daha ilişkili kılarak, dönüşüm süreçlerinde yerelin ihtiyaçlarını saptamayı ve bu ihtiyaçlara cevap vermeyi olabildiğince mümkün kılıyor. Bu doğrultuda bu zamana dek Güngören, Bahçelievler, Gaziosmanpaşa, Başakşehir, Beyoğlu, Fatih, Sultangazi, Bayrampaşa, Arnavutköy ve Üsküdar ilçelerinde, farklı projelerde kreş, mahalle evi, Kent Lokantası, Psikolojik Danışmanlık

Merkezi (PDM), İstanbul Aile Danışmanlık ve Eğitim Merkezi (İSADEM), Halk Market, kültür merkezi, kütüphane, İstihdam Ofisi, kadın kooperatif alanı ve otizm merkezi gibi fonksiyonların proje süreçlerinin koordinasyonu sağlandı.

Yoğun kelimesinin tanımlamaya yetersiz kaldığı, sıkışık yapılaşmanın bir mekân üretim refleksine dönüştüğü İstanbul'da, kamusal mekânların bir metrekaresi için bile mücadele etme gerekliliği ortada. Sadece kamusal mekânın, kentin asıl kullanıcısı olan bizlerin-yayaların elinden alınarak kamu yatırımlarına koşturularak hak sahipliği iddia eden ilgili bakanlıkların eline geçmesinin önünde değil, aynı zamanda kamusal mekânın sahip olduğu bütünleştirici potansiyelin yanlış tasarım kararlarıyla maliyet ve kentin işlerliği açısından geri dönülmesi için de hazırlanan ve gelecekte hazırlanacak olan bu tasarım kritiklerinin, katılım ve koordinasyon süreci perspektifinde önemi büyük. Kentsel ölçekte geçmiş dönemde üretilmiş olan Kabataş dolgu alanı veya Taksim-Tarlabası Alt Geçidi, Mecidiyeköy Viyadüğü, Aksaray Yer Altı Otoparkı'nın, kurgulanmamış süreçlerle inşa etmenin dezavantajlarını en fazla göz önüne seren örnekler olduğunu söylemek mümkün. İstanbul'un sahip olduğu bu "beton miras" zamanında büyük yeniliklermiş gibi tepeden inme kararlar ile uygulanmış ve İstanbul'un kamusal mekânlarını geri dönülmesi çok zor durumlarda bırakarak, kamusal mekânların beslenme kanallarını kangren etmiştir. Gelinek noktada yukarıda sıralanan birçok katılımcı proje edinim yönteminin Kamusal Tasarım Ofisi ile birlikte devreye sokulmasıyla, benzer hataların

tekrar edilmesinin önüne geçmek için çok önemli bir fırsat doğuyor.

30 Ekim 2020 İzmir depremi ve bir yıla yaklaşan süredir yaşadığımız küresel pandemi sürecinde, kamusal mekânın afet ve kriz dönemlerindeki değeri bir kez daha ortaya çıktı. Bu alanlar sadece bir araya gelme ve rekreasyon alanları olmanın da ötesinde kentin sahip olduğu son nefes boşlukları. Bu nefes boşlukları hakkındaki kararların bir kişiye veya merkezi yönetimin uzantısı olan kurumlara bırakılması düşünülemez ve kabul edilemez. Bu noktada KTO'nun asli görevi ve önceliği, konu alanlar hakkında söz sahibi olacak tüm paydaşları bir araya getirecek büyük masayı temsil ediyor. KTO'nun varoluş amacı; bu birliktelikte kendisini veya taleplerini ön plana çıkarmak isteyen katılımcılara, ister vatandaş ister yönetici olsun, eşit söz hakları olduğunu hatırlatması, bu sayede yazının başında andığımız misafirimize İstanbul'u gezdirirken, meydanların, parkların, kıyıların bizim olduğunu hatırlayacağımız bir geleceği yaratmamıza imkân sağlamasıdır.



YARIŞMALAR SÖZLÜĞÜ

Kolokyum	Bilimsel ve fikrî konularda görüş alış-verişinde bulunmak ve tartışmak üzere yapılan akademik toplantı.
Konkur	Yarışma.
Mansiyon	Bir yarışmada konulan ödüle uygun görülmemekle birlikte, anılmaya değer bulunan kimseye veya esere verilen derece.
Raportör	Özel şirket ve kamu kurumlarında kurum içi faaliyetleri kayıt altına alıp, rapor halinde sunmakla görevli kişi.
Raportörlük Çalışması	Yarışmaya sunulan projelerin jüri değerlendirme çalışmasına hazır hâle getirilmesi, tutanak altına alınması ve raporlanması süreci.
Satın Alma	Yarışmaya ilginç yaklaşım getiren projelerin seçilmesi amacıyla kullanılır. Satın almaların adetleri jüri tarafından tespit edilir. Herhangi bir elemeye elenmiş bir proje satın alınabilir.
Şartname	Satın alma, satma, yaptırma, kiralama vb. işleri gerçekleştirmek isteyen tarafın düzenlediği, her iki tarafın da uymayı üstlendikleri şartların tespit edildiği resmi belge.
Yarışma	Mimarlık, peyzaj mimarlığı, mühendislik, kentsel tasarım projeleri, şehir ve bölge planlama ve güzel sanat eserleri ile ilgili bir konunun gerçekleştirilmesi için gerekli fikrin, tasarımın, projenin, planın veya eserin bu yönetmelik kurallarına göre çoklu katılıma açık ve oluşturulacak bir jüri tarafından seçilmesi amacıyla yapılacak organizasyondur.
Yedek Jüri Üyesi	Gereken durumlarda ilgili uzmanlığa sahip asli jüri üyesinin yerini alabilecek, jüri heyetinde yer alan meslek insanı.
Yönetmelik	Yarışma süreçleri özelinde, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu kapsamındaki idarelerin, mimarlık, peyzaj mimarlığı, mühendislik, kentsel tasarım projeleri, şehir ve bölge planlama ve güzel sanat eserleri ile ilgili bir plan veya tasarım projesi elde edilmesine yönelik olarak yapacakları yarışmalara ilişkin esas ve usulleri düzenlediği belgeler.